

KADI VE UĞRU DESTANI'NIN YENİ BİR NÜSHASI: HİKÂYET-İ KADI VE DÜZD

Murat MURATOĞLU*

Özet

Edebî tür olarak değerleri bir yana hikâyeler, yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel, siyasi durumları ve dil özellikleri açısından önemli veriler sunar. İlk örneklerine Eski Uygur Türkçesi Dönemi'nde rastladığımız Türkçe hikâyeler, Türk dili açısından önemli bir külliyyatı oluşturmaktadır. Bunlardan biri de Yusuf u Meddah'ın XIV. yüzyılda kaleme aldığı bilinen *Kadı ve Uğru Destanı*'dır. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazması bulunan eserin Yusuf u Meddah'a ait olduğu düşünülen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 1930/5 katalog numaralı, baş tarafından eksik olan manzum nüshadır. Çalışmaya konu olan eser ise *Kadı ve Uğru Destanı* adlı hikâyenin Leipzig Kütüphanesi'nin dijital erişime sunduğu Türkçe yazmalar içerisinde B.or.069-2 katalog numaralı *Hikâyet-i Kadı ve Düzd* isimli yeni nüshasıdır. Nüsha daha önceki araştırmalarda tespit edilen nüshalar içerisinde gösterilmemiştir. Eserin yazarı, yazılış tarihi ve yeri hakkında metin içerisinde ve katalog bilgilerinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Çalışmada *Kadı ve Uğru Destanı* ile ilgili bilgiler verildikten sonra mezkûr yeni nüshanın içeriği, diğer nüshalar arasındaki yeri ve dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Buna göre metnin Eski Oğuz Türkçesi Dönemi'nde kaleme alınmış olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf u Meddah, Kadı ve Uğru Destanı, hikâye, Eski Oğuz Türkçesi.

* Öğretim Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, murat.muratoglu@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4067-8564.

A NEW COPY OF THE EPIC OF KADI AND UGRU: HIKAYET-I KADI AND DUZD

Abstract

Aside from their values as a literary genre, stories offer important data in terms of the social, cultural, political conditions and language characteristics of the period in which they were written. Turkish stories, the first examples of which we come across during the Old Uighur Turkish period, constitute an important corpus of Turkish language. One of them is the *Epic of Kadi and Ugru*, which is known to be written by Yusuf u Meddah in the XIVth century.

The epic has many manuscripts in various libraries. The only copy of the work, which is thought to belong to Yusuf u Meddah, is registered in Suleymaniye Library with the catalog number Hacı Mahmud Efendi 1930/5. The beginning part of this verse copy is missing. The work subject to this study is the new version of the *Epic of Kadi and Ugru* which is among the Turkish manuscripts made available to digital access by Leipzig Library under catalog number B.or.069-2 with title *Hikayet-i Kadı ve Düzd*. The copy was not shown in the copies identified in previous studies. There is no explanation in the text and catalog information about the author, date and place of the work.

In the study, after giving information about the Epic of Kadi and Ugru, the content of the aforementioned new copy, its place among the other copies and its language features are emphasized. Accordingly, it can be said that the text was written in the Old Oghuz Turkish period.

Keywords: Yusuf u Meddah, the Epic of Kadi and Ugru, story, Old Oghuz Turkish.

Giriş

İnsanlar, duydukları ve yaşadıkları önemli olayları, kültür ve değerlerini hikâyeleştirerek ölümsüzleştirmiştir. Toplumun yaşantısından, değer ve inançlarından beslenen hikâyeler, nesiller arası aktarımla önemli kültür ürünleri hâline gelmiştir. “En eski dönemlerden itibaren yazılı ve sözlü kültür geleneğine sahip tüm toplumlarda bir hikâye geleneği vardır” (Yağcı, 2012, s. 147). “Henüz yazılı metinler ortaya çıkmadan bir araya gelen insanların yaşadıklarını birbirlerine anlatmalarının, hikâye sanatının ilk ürünlerini teşkil etmiş olmasıdır ve bu sözlü hikâye anlatıcılığı zamanla mitleri, efsaneleri, destanları, fıkra ve kıssaları oluşturmuştur” (Korkmaz Bulut ve Korkmaz, 2019, s. 479).

Türkçe yazılı ilk hikâye örneklerine Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nde Çince, Toharca, Tibetçe, Soğdca ve Sanskrit metinlerinden yapılan tercüme yoluyla karşılaşırız. Eski Uygur Türkçesi Dönemi Budist külliyat içerisinde Burkanların vaazlarının konu edildiği sutralar içerisinde -kimi zaman sutra-

lardan ayrı olarak- kaleme alınan çatikler; Burkanların yaşadıkları olağanüstü olayları anlatan hikâyelerdir. Din, hukuk, tıp, astronomi gibi birçok alanda yazılı metin üretilmiş olan bu dönemde, *Edgü Ögü Tigin ile Ayıg Ögü Tigin*, *Dantapalı Bey*, *Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi*, *Çaştani Bey* gibi hikâyeler de tercüme yoluyla Türkçeye kazandırılmıştır.

İslamiyet dairesi içerisine girmiş olan Türklere hikâyecilik de yeni inanç ve değerler ekseninde bir değişim göstermiş, Eski Uygur Dönemi'nde muhtelif dinlerin öğretilerini yaymak amacıyla kaleme alınan hikâyelerde, XI. yüzyıldan sonra İslami değerler çerçevesinde manzum ve mensur olarak din, aşk, kahramanlık, tasavvuf gibi konular işlenmiştir. 13. yüzyıldan sonra Anadolu'da Oğuz ağzına dayalı yeni bir yazı dili oluşmaya başlamış, Türkçe telif ve tercüme birçok eser meydana getirilmiştir. "Batı Türkçesinin ilk dönemi olan bu yeni yazı dili, Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Irak ve Suriye'de 14. yüzyıldan sonra da Balkanlarda kullanılmış olması nedeniyle Eski Oğuz Türkçesi adıyla anılmaktadır" (Ercilasun, 2008, s. 429). Eski Oğuz Türkçesi ürünleri, üç siyasi yapı (Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti) döneminde verilmiş eserlerdir (Türk vd., 2012, s. 15). Anadolu sahasında Türkçe olarak kaleme alınan hikâyeler XIII. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Bu dönemde özellikle Anadolu'daki beylikleri yöneten beylerin Türkçeye ve millî ruha bağlılıkları sayesinde pek çok Türkçe eser yazılmıştır. "Beylikler Dönemi'nde Kur'an tercüme, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, nasi-hatnâmeler, tıbbî, baytarlığa, avcılığa, cevherlere, rüya tabirlerine ait çeşitli tercüme ve telif kitaplar; edebî alanda dinî, destanî manzum ve mensur eserler, tasavvufî ve romantik mesneviler, divanlar vb. birçok eser meydana getirilmiştir" (Özkan, 2009, s. 76).

Çalışmaya konu olan eser, Beylikler Dönemi ürünleri içerisinde Yusuf u Meddah tarafından manzum olarak kaleme alınmış olan *Kadı ile Uğru Destanı*'nin *Hikâyet-i Kadı ve Düzd* adıyla yazarı bilinmeyen mensur hikâye örneğidir. Metin, Leipzig Kütüphanesi'nin dijital erişime sunduğu Türkçe yazmalar içerisinde çok metinli bir yazmanın *Hikâyet-i Kadı ve Düzd* başlığıyla ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

1. Kadı ve Uğru Destanı

Halk tarafından sevilen bir kadı ve hayatını hırsızlık yaparak idame ettiren bir adamın (uğrunun) hikâyesini anlatan *Kadı ve Uğru Destanı*, halk hikâyeciliğinin bir örneğini sergilemektedir. Manzum ve mensur birçok nüshası bulunmaktadır. Yusuf u Meddah'a¹ atfedilen ve ilk örneğinin manzum olduğu

¹ Çalışmamızda yazarın ismi Süleymaniye Kütüphanesi nüshasının 149. beyitine dayanarak Yusuf u Meddah şeklinde anılacaktır. Yusuf-ı Meddah yazımı bahsedilen kaynakta geçtiği şekilde alıntılanmıştır.

belirtilen hikâye ve yazarı hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Amil Çelebioğlu; hikâyenin Arapça kaynaklı bir mesneviye dayandığını, yazarının Yusuf-ı Meddah olduğunu, XIV. yüzyıl halk tipi eserlerden olup münazara türünden sayılabileceğini belirtmiş ve hikâyenin kısa bir özetini vermiştir (Çelebioğlu, 1999, s. 85). *Destan*'ın manzum Kastamonu nüshası üzerine bir çalışma yapan Eyüp Akman eserin kaynağı ile ilgili; Arap kaynaklı *El-Ferec Ba'de's-Şidde* adlı hikâye külliyyatından olabileceğini, bu külliyyatın 1307 yılında önce Farsçaya ardından Türkçeye çevrildiğini ve en eski Türkçe yazmanın 1492'ye tarihlendirilebileceğini vurgulamaktadır (Akman, 2012, s. 12). Nüshanın çeviri yazıya aktarımı ve sadeleşmiş şeklini çalışmaya ekleyen Akman, eserin Azerbaycan Türkçesi dil özelliklerini gösterdiğini belirtmiştir.

Kadı ve Uğru Destanı ile ilgili en önemli çalışmalardan biri Şaban Doğan'a aittir. Doğan çalışmasında eser ile ilgili yapılan çalışmaların bilgilerini verdikten sonra, Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı manzum ve Millî Kütüphane'de kayıtlı iki mensur nüshanın dil ve metin özelliklerini ortaya koymuştur. Doğan'a göre nüshalardan Yusuf u Meddah'a ait olduğu bilinen tek nüsha 151 beyitlik -baştan eksik- manzum nüshadır (Doğan, 2012, s. 1002). Mustafa Özkan da "Yûsuf-ı Meddâh'ın, Varka ve Gülşah, Dâsîtân-ı İblîs, Hikâyet-i Kız ve Cehûd ile Kadı ve Uğru Destânı isimli eserleri hep Beylikler Dönemi'nde meydana getirilmiş manzum eserlerdendir" şeklindeki açıklaması Yusuf u Meddah'a ait olan nüshanın manzum ve Anadolu Beylikleri Dönemi'nde kaleme alındığını göstermektedir (Özkan, 2009, s. 76).

XIV. yüzyıl şairlerinden olan Yusuf'un eserlerinden hareketle Arapça ve Farsçayı çok iyi biliyor olabileceğini belirten Köktekin, eserlerinden onun Mevlevî tarikatına mensup olabileceğini vurgulamıştır (Köktekin, 2007, s. 5). İsminden de anlaşılacağı üzere meclislerde ve halk arasında menkıbeler anlatan bir meddaktır. Ancak manzum eserinin son bölümünde isminin Yusuf u Meddah olduğu görülmüştür: *yûsuf u meddâh bî-çâre fakîr 'ilmi yokdur lâ-cerem oldı haķîr* (Sül. Küt. 149. beyit).

Kadı ve Uğru Destanı ile ilgili en kapsamlı çalışma İsmet Çetin'e aittir. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışmada 5 yazma nüsha karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve hikâyelerin mukayeseleri ve tahlilleri yapılmıştır (Çetin, 1988).

Destanın tespit edilen el yazması nüshaları ve arşiv numaraları şu şekildedir: Millî Kütüphane nüshaları 06 Hk 13/2, 06 Hk 181/2, 06 Hk 3172/5, 06 Mil Yz A 5809, 06 Mil Yz A 2179, 06 Hk 2076/7, 06 Mil Yz A 3740, 06 Mil Yz A 1488/3, 43 Va 379/3, 43 Va 578, 05 BA 832/3, Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları 362/1, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 1930/5, İngiltere Millî Kütüphanesi

Yazmaları Or. 11129/5, Almanya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Mc. Or. Oct. 2424, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 706, TDK Kütüphanesi 142/38, A 7/5, Eyüp Akman Arşivi Kastamonu nüshası². Bu tarihe kadar *Kadı ve Uğru Destanı* ile ilgili yapılan çalışmalarda hikâyenin tespit edilen nüshaları arasında burada ele alınmaya çalışılan Leipzig Kütüphanesi nüshasına rastlanmamıştır.

2. Nüsha

Çalışmaya konu olan eser, Leipzig Kütüphanesi'nin dijital erişime sunduğu Türkçe yazmalar içerisinde B.or.069 katalog numaralı Türkçe çok metinli yazma içerisinde yer alan B.or.069-2 katalog numaralı metindir. 28 vaktan oluşan çok metinli yazma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; B.or.069-1 katalog numaralı, *Eş'âr-ı Şüfîye* adıyla kayıtlı, içerisinde Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerin bulunduğu şiir bölümüdür. Metin yazmanın “1a” varağında başlar ve “20a” varağında son bulur. Metinde eserin yazarı olarak Nakşî Ali Akkirmânî bilgisi mevcuttur. Ancak yapılan araştırmalarda Nakşî Ali Akkirmânî'ye ait böyle bir esere rastlanmamıştır³.

Yazmanın ikinci ve çalışmaya konu olan bölümü *Hikâyet-i Kâzî ve Düzd* başlığıyla “20b” varağında başlar ve “25a” varağında son bulur. Sayfaların satır numaraları değişkendir: “20b” varağı 21, “21a” varağı 20, “21b” varağı 22, “22a” varağı 21, “22b” varağı 22, “23a” varağı 22, “23b” varağı 21, “24a” varağı 19, “24b” varağı 20, “25a” varağı 15 satırdan ibarettir. Metin harekesiz bir nesih örneğidir. 19,8 x 13,13 boyutlarındaki sayfalarda metnin alanı 17,3 x 11,3'tür. Metin içerisinde geçen kimi ayet ve hadisler kırmızı, diğer yerler ise siyah yazılmıştır. Metnin sonuna eklenmiş Türkçe bir semai ve Farsça iki beyit bulunmaktadır. İkinci metnin “25b” varağında fasıl olarak verilmiş bir hikâye daha mevcuttur. İsfahan başlıklı hikâyede, bir şairin İsfahan şehrine gelmesi ve burada başından geçen olaylar anlatılmaktadır.

2.1. Nüshanın yazarı, yazılış tarihi ve ismi

Yazmanın birinci metninin yazarı için katalog bilgilerinde Nakşî Ali Akkirmânî bilgisi verilmiş ve yazılış tarihi için 1651-52 (H 1062) yılı gösterilmiştir. Ancak çalışmamıza konu olan metnin başında, sonunda ya da katalog bilgilerinde yazarı ve yazılış tarihi ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Yazmadaki metin bölümlerinin katalog bilgilerinde biri için yazar ve tarih kaydı düşünülürken diğeri için düşünülmemesi metinlerin farklı kalemlerden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir.

² Nüshalar hakkında daha geniş bilgi için bk. Korkmaz Bulut ve Korkmaz, 2019; Çetin, 1988.

³ Nakşî Ali Akkirmânî hakkında daha geniş bilgi için bk. Çoban, 2019; Ulaş, 1998; Umagan, 1996.

2.2. Metnin içeriği ve diğer nüshalar arasındaki yeri

Kadı ve Uğru Destanı ilmin üstünlüğünü yücelten didaktik bir hikâyedir. Karşılıklı konuşma şeklinde geçen hikâyede makam sahibi kadının gerçek bir ilim sahibi hırsıza mağlup oluşunu görürüz. Hikâye şu şekilde özetlenebilir:

Vaktiyle, Rey şehrinde halk arasında ilmiyle muteber bir kadı varmış. Kadı bir gece kitap okurken uykusu gelmiş. Uyumak için kitabın kapağını kapadığında “Uyku ölümün kardeşidir.” hadisini görmüş ve uykusu kaçmış. Kitap okumaya devam ederken bir hadise daha rastlamış: “Bağlarda ve bahçelerde namaz kılmayı severim.” Bu hadisi okuduktan sonra kadı ertesi sabah namazını kılmak için şehir dışındaki bağına gitmeyi düşünmüş. Kadı Bahtiyar adlı yardımcısını çağırıp yarın sabah namaz için bağa gideceğini ve katırı eğerlemesini istemiş. Yardımcı, katırı eğerlemiş. Kadı sabah olmadan uyanmış ve görmüş ki katır eğerlenmiş. Abdestini alıp tek başına yola çıkmış. Guristan mevkisine geldiğinde orada gizlenen bir hırsız yolunu kesmiş. Hırsız kadının elbiselerini almak için soyunmasını istemiş. Kadı vermek istememiş ve bir tartışmaya girmişler. Her ikisi de kendilerini haklı gösterecek ayet ve hadisleri delil getirip galip gelmeye çalışmış. Giriştikleri laf dalaşında kadı, hırsıza yenilmiş ve elbiseleri ile altın yüzüğünü ve katırını vermek zorunda kalmış. Kadı yayan olarak sarayına geri gitmiş ve kimseye bir şey söylememiş. Ertesi gün kadı, makamında otururken hırsız içeriye girmiş ve kadıya ben bir kitapta okudum artık benim kölemsin, demiş. Kadı, akşamki laf dalaşından sonra hırsızla tekrar tartışmak için kendine güvenememiş. Hırsızın talep ettiği akçeyi ona vermiş ve kurtulduğuna sevinmiş.

Hikâye, kadının gece yatmadan önce kitap okurken gördüğü iki hadisle başlar. Kadı tam yatmak üzereyken, “Uyku ölümün kardeşidir.” hadisişerifini görür ve okumaya devam eder. Ardından “Bağlarda ve bahçelerde namaz kılmayı severim.” hadisişerifi kadının gözüne çarpar ve şehir dışındaki bağına gidip namaz kılmak ister. Bu durum diğer nüshalarda da tanıklanan hikâyenin başlama olayıdır. Nüshalarda kadı ile hırsızın ayet ve hadisler üzerinden birbirlerine galip gelme çabası, hikâyenin öğreticilik karakterini sergiler. Çetin bu durumu; “Kadı ile Uğru'nun ayet ve hadislerle İslamiyet açısından kendi iman güçlerinin ve bilgilerinin üstün olduklarını göstermek üzere mücadeleye girişlerinde muhakeme esastır. Burada körü körüne inanç ve kabul yerine bilgi ile inancın müminlerin yararına kullanılması ve kişiliğin İslamiyet'in öngördüğü kâmil insan mertebesi arayışı söz konusudur” şeklinde yorumlar (1988, s. 56).

Hikâyede kadı, Rey şehrinin kadısıdır. Ancak hikâyenin geçtiği şehir nüshalarda farklılıklar göstermektedir. Çin⁴, Bağdat, Mısır⁵ nüshalarda hikâ-

⁴ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3740.

⁵ Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 181/2.

yenin geçtiği diğer şehir ve ülkelerdir. Millî Kütüphane 06 Mil. Yz. A 2179 katalog numaralı nüshada olay, Bağdat'ta ve halife zamanında geçmektedir. Bu durum hikâyenin halk arasında çok sevildiğini ve çokça anlatılageldiğini, birçok coğrafyada varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Kadının kullandığı binek hayvanı açısından da metin diğer nüshalara göre farklılık arz eder. Hemen bütün nüshalarda binek hayvanı eşekken Leipzig nüshasında binek hayvanı katırdır.

Hikâyenin bir bölümünde kadı, hırsız kâfirlikle suçlar. Hırsız bu durumu kabul etmez ve kendisinin Kur'an ehli bir kişi olduğunu ve Kur'an'ı yedi kıraat⁶ üzerine okumaya kadir olduğunu söyler. Kadı, hırsızdan bu yedi kıraati saymasını ister. Metinde Kur'an okumanın yedi kıraati şu şekilde geçmektedir: “*uğrı eydür kırâ'at-ı nâfi'dür ve kırâ'at-ı ibn-i keşirdür ve kırâ'at-ı nâşırdur ve kırâ'at-ı ibn-i 'âmirü'l-küfîdür ve kırâ'at-ı ca'ferdür ve kırâ'at-ı kemâldür ve kırâ'at-ı h'acedür*” (22b/8-9-10). Bu durum, diğer nüshalarda da görülmektedir. Ancak hemen her nüshada imam isimleri ve kıraat sayıları farklılık göstermektedir⁷.

Hikâyenin bir bölümünde hırsız kadıdan tüm istediklerini alır, son bir bakışla kadının sol parmağında altın bir yüzük görür. Kadıya sorar, *sen hangi mezheptensin*; kadı, *Şafi mezhebidenim*, der. Bunun üzerine hırsız Şafi mezhebine göre erkeklerin sol parmaklarda yüzük takmasının haram olduğunu ve o yüzüğü kendisine vermesini ister. Bu durum -kadının Şafi mezhebenden olması- bütün nüshalarda tekrarlanır. Bu bilgi, hikâyenin kaynağının, Şafi mezhebinin yaygın olduğu bölgelerde, özellikle Arap coğrafyası olduğu görüşünü desteklemektedir.

İskeleti aynı kalmakla beraber hikâye nüshalar arasında birçok farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar arasında en önemlilerinden biri hikâyenin sonudur.

⁶ Kur'an'ın okunmasında tecvit özellikleri farklı farklı yorumlandığı için, Kur'an'ın farklı kıraatları ortaya çıkmıştır. İslam dünyasında meşhur olan yedi kıraatın (*kıraat-ı seba*) “imam”ları şunlardır: Ebû Abdurrahman Nâfi' b. Ebû Nuaym (-785) Abdullah b. Kesir el-Mekkî (-738) Ebû Amr b. el-Alâ el-Basrî (-771) Abdullah b. Âmir ed-Dimaşkî (-736) Ebûbekr Âsım b. Ebi'n-Necüd el-Küfî (-745) Ebû Ammâre Hamza b. Habib ez-Zeyyât el-Küfî (-773) Ali b. Hamza Ebû'l-Hasen el-Kısâfî (-805). Bunlara daha sonra üç okunuş daha eklenerek meşhur okunuş biçimi 10'a çıkmıştır. Sonradan eklenen bu üç okunuşun imamları da şunlardır: Halef b. Hişam el-Bezzâr (-844) Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka el-Mahzûmî el-Medenî (-748), Ebû Muhammed Ya'kub b. İshak el-Hadremî el-Basrî. Bu on çeşit kıraatın bugün 3'ü kullanılmakta; diğerleri bir bilim konusu olarak incelenmektedir. Yaygın kullanılan üç kıraattan da Ebû Amr kıraatı Sudan'ın bir kısmında, Nâfi kıraatı Mısır hariç Kuzey Afrika'da Âsım kıraatı (Hafs rivayeti) ise İslam dünyasının diğer kısımlarında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türk kültür çevresinde kıraat öğretiminde Âsım kıraatının Hafs rivayeti öğretilmekteydi (<http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>. E.T: 27.12.2020, 15.03).

⁷ Diğer nüshalar için bk. Doğan, 2012; Çetin, 1988.

İncelenen metinde hikâye, kadının hırsızdan kurtulmak için istediği her şeyi vermesi ve rahata kavuşmasıyla son bulur. Ancak Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2179 katalog numaralı yazmada farklı bir sonla karşılaşılır (Doğan, 2012, s. 1002). Bu nüshaya göre kadı, hırsıza istediği altını verir ve ona birkaç soru sorar. Sorduğu sorular karşısında şaşırın kadı, hırsızın zekâsından ve ilminden çok etkilenerek onu kızıyla evlendirir.

2.3. Metnin dil özellikleri

2.3.1. Nüsha harekesiz bir nesih örneğidir. Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça rastlanan çift yazımlara metinde bir yerde rastlanmıştır: *toğru* (24a/4), *toğrı* (24a/5-6).

2.3.2. Eski Oğuz Türkçesi Dönemi metinlerinde p/b harflerinin yazımında istikrarsızlık göze çarpmaktadır. 16. yüzyıldan sonra ise kalıplaşmış birkaç yapı dışında bu sesler için ayrı işaretler tercih edilmiştir (Akar, 2019, s. 96). Metnimizde *Up* zarf-fiil eki dışındaki sözcüklerde p/b kullanımı istikrarlıdır⁸.

2.3.3. Metnin bir yerinde ek uyumsuzluğu görülmüştür: *geldükça* (23b/5).

2.3.4. Tarihî metinlerde kapalı *e* sesinin (è) var olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Kapalı *e*'li olduğu iddia edilen kelimeler Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde “Eski Türkçede olduğu gibi farklı iki imlâ ile değil tek bir imlâ ile ve esre veya esreli *y*'lerle yazılmışlardır” (Korkmaz, 2005, s. 91). Metinde kapalı *e* esre ile gösterilmiştir ve kapalı *e* sesi ile yazılması icap eden kelimeler bu sesle, transkripsiyon alfabesindeki kapalı *e* (è) sesi ile okunmuştur: *gerü* (20b/9 *dëyüp* (20b/17), *ëtmişdür*, *dëmekdür* (21a/19).

2.3.5. Vasita hâli eki genellikle *ile* edatının ekleşmiş biçimiyle oluşturulmuş, bu yapı bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır: *ma'rifetle* (20b/2), *zühd-ile* (25a/6), *delîl ile* (24b/15), *kendüsi-y-le* (20b/12). Aynı durum cevherî fiilin yazımında da görülmektedir: *var-ıdı* (20b/14), *olmuşlar idi* (20b/3). Bu durum metinde Arap imlası ile Uygur imlasının geçişkenliğinin varlığını göstermektedir.

2.3.6. Metinde Arapça ve Farsça kimi kelimelerde uzunluklar medli elifle gösterilmiştir. Türkçe beş kelime de uzunluk belirtisi olarak bu durum göze çarpmaktadır: *âtamdan ve ânamdan* (23b/9), *ând u yemîn* (23b,14), *vârdur* (24a/7), *âlup* (20b/20).

2.3.7. Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde ilgi hâli ekinin ünlüleri yuvarlaktır. Ancak bu metinlerde yuvarlak ünlülerin yanı sıra düz ünlülerin de kullanıldığı

⁸ -*Up* zarf-fiilinin yazımında, yazım geleneğine bağlı olarak /b/li yazım görülmektedir. Ancak bu bir fonetik özellik değil bir yazım (imlâ) kalıplaşmasıdır (Akar, 2019). Metinde /b/ (↵) ile yazılan -*Up* zarf-fiil eki çeviri yazıya “p” ile aktarılmıştır.

görülmektedir. Eski Oğuz Türkçesi metinlerinin standart dışı en dikkat çekici özelliği de budur. *bāğın* (21a/2), *'ilm-i nucūmuğ yıldızların ve on iki burcuğ seyrin bilmezmişsin* (21b/16).

2.3.8. Metinde Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıklıkla görülen ve eksiz belirtme olarak nitelendirilebilecek zamir *n*'sinin yükleme hâli eki göreviyle kullanıldığı görülmüştür: *kitābın* (20b/5), *geleceğin* (20b/21), *rızkın* (21b/3).

2.3.9. Ana yardımcı fiilin geniş zamanda kullanımı 1. tekil şahıs için +Am, *müselmânlaruğ uğrusıyam* (21a/9); 2. tekil şahıs için +sIn; *zâlim sensin* (22b/13); 3. tekil şahıs için +dUr, *meşhürdur* (23b/11); +dUrUr; *esrârdan durur* (20b/9) şeklindedir.

2.3.10. İstek kipi 1. tekil şahısta -AyIn, *edā édeyin* (20b/13); -Am, *oturam* (20b/14); -AyIm, *gideyim* (21b/6); 1. çokluk şahısta -AlUm, *varalum* (23a/19) şeklinde kullanılmıştır.

2.3.11. Emir 2. tekil şahıs için -gIl ekine rastlanmaktadır. Ek 2. tekil şahıs için kuvvetlendirme görevi görmektedir: *bilgil, olgil* (21a/9).

2.3.12. “Eski Oğuz Türkçesinde soru edatı mI sürekli düz ünlülüdür ve soru edatından sonra gelen ekler düzlük yuvarlaklık bakımından edata tabi olmazlar” (Türk vd., 2012 s. 41). Metinde soru edatı daima düz şekildedir. Ancak soru edatından sonra gelen eklerde düzlük yuvarlaklık uyumu açısından karışıklık görülmektedir: *utanmaz mısın* (21a/14), *bilür misin* (22a/7), *revâ midur* (23a/2), *olur mı* (23b/6).

2.3.13. “-mAdIn zarf-fiil eki Eski Oğuz Türkçesinde fiilin zamanını tarzını gösteren zarflar yapar” (Akar, 2019, s. 196). Bu ek Eski Türkçedeki -mAtIn olumsuz zarf-fiil ekinin devamıdır. Metinde iki yerde -mAdIn zarf-fiil ekine rastlanmıştır: *bildürmedin* (21a/10), *söylemedin* (24b/3).

2.3.14. *Kadı ve Uğru Destanı* hakkında yapılan çalışmaların çoğu hikâyenin Eski Oğuz Türkçesi Dönemi'ne ait bir metin olduğu görüşündedir. Ancak Doğan, incelediği nüshalar içerisinde yazarının Yusuf u Meddah olduğu bilinen manzum nüsha dışındaki nüshaların Klasik Osmanlıca Dönemi'nde istinsah edilmiş olabileceğini belirtir (Doğan, 2012, s. 1002). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri* adlı eserlerinde Türk vd. ise mensur nüshalarda sadece bir tanesinin⁹ Eski Oğuz Türkçesi Dönemi özelliklerini gösterdiğini belirtmiştir (Türk vd., 2012, s. 197). İncelenen Leipzig nüshasının dil özellikleri ve söz varlığı açısından Eski Oğuz Türkçesi Dönemi içerisinde kaleme alındığı -ih-tiyatla- düşünülmektedir.

⁹ Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 181/2.

Sonuç

Kadı ve Uğru Destanı, Yusuf u Meddah tarafından kaleme alınmış manzum bir hikâyedir. Hikâyenin birçok kütüphanede mensur ve manzum nüshaları bulunmaktadır. Ancak Yusuf u Meddah'a ait olan nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 1930/5 katalog numaralı baş tarafından eksik olan manzum nüshadır.

Çalışmaya konu olan nüsha, *Kadı ve Uğru Destanı*'ni konu alan çalışmalarda¹⁰ tespit edilen nüshalar içerisinde gösterilmeyen farklı bir Kadı ve Uğru hikâyesidir. Eser, Leipzig Kütüphanesi'nin dijital erişime sunduğu Türkçe yazmalar içerisinde B.or.069 katalog numaralı Türkçe çok metinli yazma içerisinde B.or.069-2 katalog numaralı metindir. 28 varaktan oluşan çok metinli yazma iki bölümden oluşmaktadır. Yazmanın ikinci ve çalışmaya konu olan bölümü *Hikâyet-i Kâzî ve Düzd* başlığıyla 20b varağından başlayan hikâyedir. Yazarı, yazılış tarihi ve yazıldığı yer hakkında metin içerisinde ve katalog bilgilerinde herhangi bir ize rastlanmamıştır. Kadı ve ilim sahibi bir hırsızın hikâyesinin anlatıldığı metin, diğer nüshalardan iskeleti aynı kalmak şartıyla bazı farklılıklar göstermektedir. Hikâyenin Rey şehrinde geçmesi, nüshanın İran coğrafyasında yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Önemli bir aktarım aracı olarak yazılı metinler, kaleme alındıkları dönemin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi durumları ve dil özellikleri hakkında kayda değer bilgiler sunan kaynaklardır. Edebî bir metin olarak hikâyeler de eğitici, öğretici nitelikleri dolayısıyla halk tarafından sevilen metinler olmuştur. Bu durum hikâyelerde daha sade ve gösterişten uzak bir dilin kullanılmasını da beraberinde getirmiştir.

Dil araştırmalarının önemli kaynaklarından olan yazılı metinler, dönemin dil özelliklerini göstermek açısından başvurulacak kaynaklardır. Çalışmanın ikinci bölümünde üzerinde durulan dil özellikleri açısından metnin, Eski Oğuz Türkçesi Dönemi'nde kaleme alınmış olabileceği söylenebilir. Dönemin ses ve şekil özelliklerini göstermesinin yanında söz varlığı bakımından da dönem ürünlerinin özelliğini yansıtmaktadır. Eserde, Eski Oğuz Türkçesinde sık kullanılan, Osmanlı Türkçesinde az görülen ya da görülmeyen kimi sözcükler mevcuttur: *tamu* (cehennem), *örü durmak* (ayağa kalkmak), *öğrence* (ders), *and* (yemin), *sencileyin* (senin gibi) vb.

¹⁰ Doğan, 2012; Korkmaz Bulut ve Bulut, 2019; Çetin, 1988.

Kaynakça

- Akar, A. (2019). *Oğuzların dili Eski Anadolu Türkçesine giriş*. İstanbul: Ötüken.
- Akman, E. (2012). *Uğru ile Kadı hikâyesi (Kastamonu nüshası)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatı'nda mesnevî (XV. yy.a kadar)*. İstanbul: Kitabevi.
- Çetin, İ. (1988). *Türk halk hikâyeleri içinde Hikâye-i Uğru ile Kadı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, H. (2019). *Nakşî Ali Akkirmânî'nin Esrâr-Nâme isimli eseri (tenkitli metin-inceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Ş. (2012). Yûsufu Meddâh'ın Kadı ile Uğru destânı ve dil özellikleri. *Turkish Studies*, 7 (3), 985-1036.
- Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Korkmaz, Ş. ve Korkmaz Bulut, T. (2019). Eski edebiyatımızda “hırsızlık” konulu mensur bir hikâye: Hikâyet-i Uğrı Abbas. *Hırsızlık Kitabı* içinde s. 467-478 (ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2005). Eski Anadolu Türkçesinde imlâ-fonoloji bağlantısı üzerine notlar. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* içinde Cilt I, s. 497-508. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Köktekin, K. (2007). *Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşah*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özkan, M. (2009). *Türk dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Rado, Ş. (1966). Bağdat kadısı ile Harâmî. *Hayat Türk Tarih Mecmuası*, 2-2(11), s.11
- Türk, V. vd. (2012). *Eski Anadolu Türkçesi dersleri*. İstanbul: Kesit.
- Ulaş, A. H. (1998). *Nakşî Ali Akkirmânî hayatı, sanatı, edebi şahsiyeti ve Havriyye mesnevisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Umagan, S. (1996). *Nakşî Ali Akkirmânî Aynu'l-Hayat (tenkidli metin inceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yağcı, Ş. (2002). Klasik Türk edebiyatı geleneğinde hikâye. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 141 (Kasım-Aralık 2002), s. 141

Elektronik Kaynakça

<https://web.archive.org/web/20150512234847/http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>

EKLER

Ek:1 Transkripsiyonlu Metin.

hikâyet-i kâzı ve düzd

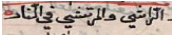
^{20b} hikâyet-i 'acâyib ve rivâyet-i ğarâyib ki zıkr olunur zamân-ı evvelde sehr-i reyde 'ilm ve zühd-ile² mevşûf ve kemâl ü ma'rifetle ma'rûf bir 'âbid kâzı var-ıdı ki vilâyet halkı anuñ 'adlinden ³ râzı olmışlar idi meger bir gece kâzı tenhâ oturmuşdı mü'tâla'a-yı kitâb edüp her tarafdan⁴ feth-ı bâb ve keşf-i hicâb edüp nakâh kâzınuñ gözine uyhu galebe eyledi diledi kim kitâbı⁵ elinden koya varup câme-i h'âbında yatup uyuya kitâbın kaçadıgı gibi gördi kim kitâb⁶ zuhrında bu hadîs yazılmış ki **النَّمَاذِ الْخَيْرِ** ya'ni uyhu ölümün ğardaşıdur kâzı⁷ kendüsi-y-le fikr eyledi bir şey ölümün ğardaşı ola niçün anuñla yârîlîk kıllalar fi'l-hâl h'âbı⁸ kâzınuñ gözinden gidüp kitâb mü'tâ'asına şurû' eyledi ol sefine-yi deryâ-yı ibrazdan⁹ ve defîne-i mahzen-ı esrârdan durur ve ferâyizi çıқа dedi ittifâk gerü bir hadîs-i nebevî ve¹⁰ kelâm-ı faşîh-i muştâfâ gördi ki **أَتَيْتُ الصَّلَاةَ فِي الْغَائِطِ وَالرَّيْتُ** ya'ni bāğlarda ve bağçalarda¹¹ namâz kıllağı severem deyü buyurmuş meger kâzınuñ şehrden taşra bir kıt'a bāğı var-ıdı ki müddet-i¹² mezîd ve zamân-ı ba'îd idi ol bāğa varmamışdı kendüsi-y-le kâzı tefekkür etdi yarın¹³ 'ale's-şabâh bāğa gidüp şabâh namâzın anda edâ edeyin ve hem bāğı birâz teferrüc edeyin ve ¹⁴ hem çayır çimen üzre biraz oturam meger kâzınuñ bahtiyâr namlu bir ğulâmı var-ıdı yanına ¹⁵ çağırup eyitdi kim ey bahtiyâr gerekdür bu gece şubh-ı kâzibde durasın falan katırı benümçün ¹⁶ eyerleyesin ve sarây kapusına getüresin ki yarın 'ale's-sehr bāğa gitmek dilere bahtiyâr 'ale'r-re's ¹⁷ deyüp gitdi diñle imdi gör ne etdi bir miqdâr yatduğdan soñra şabâh şanup örü ¹⁸ durdı katıra eyer şaldı evkâtta ne vaqt idügin bilmedi hemân alup sarây ¹⁹ kapusına geldi kâzı dahı uyhudan uyanup taşra çıkar görür katır eyerlenmiş ²⁰ hây seher qarîbdür deyü 'acele ile âbdest alup evkâtta dahı ne vaqt idügin ²¹ tefekkür kıllamadı ve yolda başına geleceğin hâtıra getürmedi ve gerü kendüsi-y-le fikr ve ^{21a} endîşe bu kim çünki namâza giderem ya ğulâmı niderem yégreği oldur tenhâ gidem libâsın ve ² destârın gëyüp katıra eyer şaldı ve suvâr oldı şehrdan çıkup bāğın yolun ³ dutup gitdi gider ki yolu ğuristâna yétđi kâzâ-yı âsmânda uğradı meger bir ğarâmi ⁴ bir yerde pinhân olup yoldan kim gelür kim gider göz kulağ urup şikâr gözedür idi ⁵ nâğâh gördi kim kâzı katıra suvâr olup gider ahvâlinden bî-ğaberdür fi'l-hâl ğarâmi şâd u hürrem ⁶ olup kemîn-gâhdan yalınkılıç ile durup kâzınuñ öñin aldı ve eyitdi kim ⁷ **يَا وَيْتَا الْقَاضِي** dedükde kâzı ğarâmiyi yalınkılıç ile görüp hazân yaprağı gibi ditredi ⁸ beñzi şoldı ve eyitdi **مِنْ أَنْتَ** ğarâmi eyitdi **أَنَا سَارِي الْمَسْكِينِ** ya'ni ben ⁹ müselmânlaruñ uğrusiyam bilgil ve agâh olgıl kâzı eyitdi ey civân-merd allahdan kork ¹⁰ beni hâlime қо ğerîf eyitdi allahdan korkmasam çağırup saña kendüm bildürmedin kılıç ile ¹¹ çalup iki päre ederdüm sen tîz hemân ol cübbeyi ve destârı ve merr-i mışrıyi baña vër andan ¹² var git bu nesne ger kim baña geldi benüm naşibümdür kâzı eyitdi ben müselmânlaruñ kâzısıyam ¹³ ğarâmi eyitdi **يَا وَيْتَا الْقَاضِي أَنَا سَارِي الْمَسْكِينِ** ya'ni ey ¹⁴ kâzı benden utan-

maz mısın ki ben müselmânların uğrusu olam gece gündüz böyle şikâr ¹⁵ gö-
zedürem şimdi benüm elüme eyü girdün hemân ol esbâbını baña vèr andan
selâmet ile ¹⁶ var git kâzî eyitdi ey civân-merd eger sen bu işi étmesen yèg
degül mi-y-di veya rızkuñ ve ¹⁷ ve ma'îšetün gelmez mi-y-di herîf eyitdi efendi
meger sen bu âyeti işitmedün ola veyâhüd unutmuş ¹⁸ olmuşsınız
شئ نعلمنا بربهم حيث هم ya'nî biz her kuluñ rızkuñ ve ma'îšetün bir şey'e ¹⁹ ve bir işe
havâle étmişizdür demekdür imdi benüm naşîbüm budur ve pişem budur dèdi
hemân katırdan ²⁰ in şoyın esbâbın baña vèr kâzî eyitdi ey herîf utanmaz mısın
baña katırdan in dèyü sen ^{21b} ¹ baña katırdan in dèrsin meger bu hadîs-i nebe-
vîyi işmedün ola مخال عم الحياء في الايمان ² ya'nî utanmaqlık imândandır ve her ki-
mün hayâsı yok imâni dahı yokdur uğrı eyitdi ey kâzî ³ bu dahı hadîs-i nebîdür
kavle 'aleyhi's-selâm الحياء يمنع القرى ya'nî utanmağ kişünün rızkuñ ⁴ men' eder
şimdi eger ben senden edeb edüp utansam katırı ve câmeyi ve merr-i mişrîyi
ve destârı ⁵ almayup yarın müflîs ve mendebur qaloram ve èllere muhtâc olur
kâzî eyitdi ey civân ⁶ yègrek oldur bu işden ferâğat èdesin ve beni kendü hâli-
me koyasın gideyim dèdi uğrı ⁷ eyitdi ey kâzî ben bunı zarûret ucından èderem
efendünün dahı ma'lûmudur ki ⁸ bir kişünün bir yerde ka't'a yeyecegi olmasa şol
mertebe ki cânı helâka varsa üç loğma ⁹ hınzîr etinden veya ğayrı murdârdan
yèse câyizdür eyle olsa senün destârın ¹⁰ ve katırın ve kesük toñuz etinden
degüldür kâzî eyitdi bu işi işleme bereketi yokdur ¹¹ uğrı eydür 'aceb müşkil
hâll eyledün senün yigirmi arşından bir göñlegün ola ¹² benüm hiç olmaya revâ
mıdır hemân tîz in vaqt dar oldu niçe yıldur sencileyin şikâr ¹³ benüm elüme
girmiş degüldür baña a'lâm ile bu vaqt ne maşlahatun var idi ki bu zamân ne
¹⁴ yere gidersin ki benüm dâmıma düştün kâzî eydür yol yañıldum uğrı eydür
bunuñ gibi ¹⁵ aydın geçede nece yol yañıldıñ meger 'ilm-i nucümdan haberün
yok dèdi ve 'ilm-i nucümüñ ¹⁶ yıldızların ve on iki burcuñ seyrin bilmezmişsin
ve anların derece-yi dağıkasın ¹⁷ ve intikâl-i 'uluvî vesilesin anlamazmışsin
kâzî eydür ben 'ilm-i nucümdan ¹⁸ bîzârım zîrâ peygamber hâzretleri sallallahu
'aleyh vesellem buyurmuşdur بخل حليم كتاب ya'nî ¹⁹ her kim 'ilm-i nucüma tâlîb
ve râğıb olursa kâfir olur ve kezzâb olur uğrı eydür ²⁰ ey kâzî hağka 'âşi olma
zîrâ nebîyüllah her ne kim buyurmuşdur allah kelâmına ²¹ mu'tâbık buyurmuş-
dur ki zıkr olunur وما ينطق من الهوى ان هو الاوى بي ya'nî habîb-i ²² ekrem şallallahu
'aleyh vesellem kendü hevâları-y-la hîç bir kelâm dememişdür hağk-ı kelâm
dînden ^{22a} ¹ ğayrı ve birinde dahı مخال فسيمه واقع النجوم ve birinde dahı عنه والسنين والحساب
² ve gèrü birine والشمس تجري في الحق ان ذاك هو تقدير العزم والعلوم ve bir mevzu' da dahı buyurmuşdur ³
فقط نفرة ve bir maqâmda dahı buyurulmuşdur تبارك الذي جعل في السماء بروجا وجعل فيها منار متلما
⁴ في النجوم فقال اني سقيم bunlar hüdâ-yı bî-zevâlün aqvâlleridür tâ kim kulları bile-
ler ve yabânda ⁵ yürümeyeler ay ve yıldızlar nûri ile yürüyeler kâzî gördi kim
bu herîf feşâhatda ve belâğatda ⁶ mâhir ve 'ilm-i nucümda ve 'ilm-i hey'etde
her şey'e kâdir 'âciz ü mütehayyir qalup eydür ey civân ⁷ bu cümle zıkr ètdü-
gün 'ilm-i nucümü bilür misin baña bildür ki bu vaqt ne vaqtdur ve bu sâ'at ⁸

ne sâ'atdür herîf eydür bu sâ'at kamer burcu 'akrebdür iki derece ve beş daqîkadır ve hem ⁹ zühre müşterinüñ muķārenesidür ve merîh dört derece ile hāne-yi devlde ki bu gün ve bu ¹⁰ gece harāmîlik ve uğrılık ederüz zamānidür ve eyüdüv ve **وَأَلَيْهَا الْعَاقِبَةُ غَزَاكَتْ وَأَوْدَنَ** gāzā etmek ve evden ¹¹ taşra çıkmak üç sâ'ate degin eyü degüldür ve bāğa gitmek dahı maşlahat degüldür ve eyü degül dedi ¹² kâzî güldi eyitdi ey civān-merd gel beni āzād eyle peygamber sözi-y-ile bu işi işledüm ¹³ uğrı eyitdi nece kâzî eyitdi bu hadîş ile **وَالْبَيْنُ** ¹⁴ uğrı eydür ya niçün bu hadîş ile 'amil olmaduñ **فَالرَّحِيقُ نَحْمَ الطَّرِيقِ** eger bir gulām ¹⁵ veyahüd bir hādım senünle bir hāl-i ma'ān olaydı ben saña böyle küstāhlık etmezdüm ammā ben seni ¹⁶ şoyaram çıplak ederem ve katırın aluram tā saña ögrenci olsun ki menba'de tenhā bir yere ¹⁷ gitmeyesin kâzî uğrıya eydür kendüñe müselmāñ dersin meger bu hadîşi işitmedüñ ola ¹⁸ **المسلم من آمن المسلمون بخبره وليس من** eyle olsa mü'min oldur ki ve müslim oldur müselmānlar ¹⁹ anuñ elinden ve dilinden emīn ola sen nece müselmānsın ki senden namāza gitmek mümkün degüldür ²⁰ uğrı eydür bir iş tamām olmasa eyle olur sen maluñ zekātın vèrmemişsin ²¹ imdi merr-i mişriyi ve destāri ve cübbeyi zekevātından baña vèr ta kim maluñ zekevāti sākıñ ola ²² **كَلِمَةٌ تَقَالِي وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا كَلِمَةَ** ¹ zīrā hudāy ta'ālā namāzdan şonra zekāti buyurdu ² demişdür imdi zekātuñ vèr evvelā ba'de var namāzın edā eyle tā kim dürüst ola ve hem ³ işüñ rāst gele kâzî eydür beni incitme ki dīv ādemi incidür herîf eydür eger ben ⁴ dīv isem sen kāfirsın kâzî eydür ne delîl ile uğrı eydür **قَوْلِي نَعَمَ أَنَا أَرْسَلْنَا** ⁵ **أَتَيْتُ بَيْنَ عَلَى الْكَاذِبِينَ** ⁶ ya'nī biz gönderdik dīvleri kāfirler üzerine tā kim rencide ⁷ edeler kâzî eydür **الْعُلَمَاءُ وَرَبُّنَا الْأَبْنِيَاءُ** ⁸ uğrı eydür eger sen vāriş-i enbiyā isen ⁹ ben dahı haķkuñ hāşiyam ya'nī ehl-i kurān hāşşu'llahdur ve ben bir kişiyem ki kurān-ı 'azīmi yedi ¹⁰ kırā'at üzre okuram kâzî eydür yedi kırā'at kañgısıdur uğrı eydür kırā'at-ı ¹¹ nāfi'dür ve kırā'at-ı ibn-i keşirdür ve kırā'at-ı nāşırdur ve kırā'at-ı ibn-i 'āmirü'l-küfidür ve kırā'at-ı ¹² ca'ferdür ve kırā'at-ı kemāldür ve kırā'at-ı h'acedür kâzî eydür çünkü sen hāfiz-ı kelāmü'l-lahsın ¹³ niçün zülm edersin meger bu āyetden haberüñ yoķdur dedi **قَوْلِي تَعَالَى اللَّهُ رَبُّنَا** ¹⁴ **عَلَيْكُمْ الظَّالِمِينَ** ¹⁵ ya'nī allahuñ la'neti zālimler üzerinedür uğrı eydür ey kâzî ¹⁶ bu huşuşda zālim sensin ki bu nice esbāb ile tenhā yola gidersin ve bende mi allah ta'ālā ¹⁷ la'netiyem saña musallağ olmuşam ve inşallah bu günden şonra tevbe eylesem gerek hudā-yı ta'alanüñ ¹⁸ rahmetinden nevmiz degülem zīrā **لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَنْفِرُ إِلَى الْذَوِّبِ جَمِيعًا أَنْ تَقُولُوا** ¹⁹ **الْحَمِيمِ** ²⁰ āyet-i kerīmedür ve hadîş-i şerīfde gelmişdür **التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَا لَا ذَنْبَ لَهُ** ²¹ ya'nī günāhına tevbe eden kimesnelerüñ günāhı gide hergiz günāh etmemiş gibi ola kâzî eyitdi ²² ey civāñ bu āyeti işitmedüñ ola veya unıtduñ ola **مَنْ ضَلَّ جُودًا فَصَبْرًا فَجَزَاءُهُ جَوْهَرٌ** ²³ **مَنْ حَالَ كُنْهًا** ²⁴ ya'nī her kim ki bir mü'mīni kaşd-ıla öldürse ebeden şamuda qalur uğrı ²⁵ güldi ve eyitdi ey kâzî ben seni öldürmege kaşd etmedüm ki baña bu hadîşi okursın ²⁶ kâzî eydür hadîş-i şerīfde gelmişdür **مَالُ الْمُؤْمِنِ كَرَمَةٌ تَصُونُ رَمَةً** ²⁷ ya'nī mü'minüñ ²⁸ mālı qanı

gibidür uğrı eydür bu daħı hadîşde gelmişdür **خَالِئِيْنِيْمُ الْمُؤْمِنِيْنِ اَخُوْتَا** ^{23a} ya'nî cümle birbirine qardaşdur mü'minler ve müslimler çünki müselmānlıqda ben senünle qardaş ² olam ya revā midur nāz u ni'metde ve ben 'āzāb u miħnetde olam tīz in aşığa cübbeyi ³ ve destārı ve merr-i mısrīyi vēr baña andan selāmet birle git geç oldı benüm işim ahmāl-ile ⁴ fevt oldı saña hürmet êtdüğüm içün kâzı eydür bende şeref 'ilm vardur haq celle ve 'alā ⁵ buyurur **هَلْ يَسْتَوِيْ اَلَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ كَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ** ya'nî hergiz cāhil kimesnelere benzemez 'ālimler ⁶ ve 'ālimle berāber olmazlar uğrı eydür 'ālim benüm cāhil nādān sensin 'ālimüm ki yol üzre ⁷ şikār elüme girdi cāhil sensin ki qaraņu gece içinde nisfū'l-leylde bu denlü esbābla ⁸ yalñuz yola gidersin tīz in şoyın fa'lum fevt olur 'ilm-i fazīleti fā'idesi yokdur ⁹ ve nacāt olmaz saña bundan tīz ol eger sen ey cāhil namāzı önde edā eder-idün bārı ta'ālā ¹⁰ hāzretinün şun'-ı tefekkürine meşğül olayduñ bundan çok merteben ħod yēgrek olurdu hadîş-i ¹¹ nebevīde gelmişdür **سَاعِيْرَةً** ¹² **مِنْ تَفَكُّرٍ سَاعِيْرَةً مِنْ مَنَعِ اللّٰهِ تَعَالٰى اَعْطَاوْا اللّٰهَ شَيْئًا عِبَادَةَ سَاعِيْرَةً** ya'nî oturup kendü-y-ile haqkuñ şun'-ı tefekkürine dirüşmek bir sâ'ati yêtmiş yıllıq 'ibadet ¹³ yérine geçer demekdür ve bir kavilde demişlerdür **اَلْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ** ya'nî her iş niyyete müte'allıqdur hemān ¹⁴ lāfi қо şoyın aħırda bilürem sen naħs ādemsin anuñçün elüme girdün kâzı eydür yā müfsid bu ¹⁵ cümle 'ilmi bilürsin ya niçün uğrılıq edersin uğrı eydür baña müfsid dērsin hālbuki müfsiddin ¹⁶ eyü iş gelmez kemā fī kavlühü ta'ālā **اِنَّ اللّٰهَ لَا يَصِيْحُ عَلَى الْمُفْسِدِيْنَ** dedi kâzı nāçār olup ¹⁷ eyitdi **اَنْتَ الْعَالِمُ اَنْتَ الْمُفْسِدُ اَنْتَ الْمُتَشَرِّفُ اَنْتَ الْفَتْرُ اَنْتَ الْفَاتِكُ اَنْتَ الْقَارِعُ اَنْتَ الْفَقِيْرُ** ¹⁸ **اَلَا يَبَارِكُ اللّٰهُ فِيْ عَمَلِكَ** ya'nî kâzı beddu'ā kıldı gērü eyitdi ey herif gel benümle bāğ qapusına ¹⁹ degin varalum tā kim esbābum anda saña vēreyim gidesin dedi uğrı eydür güzel buyurduñ ²⁰ senünle bāğ qapusına varayın bāğbāna buyurasın beni dutalar muħkemletçeler andan şoñra pādişāha ²¹ i'lām edesin ve bu āyeti aña okuyasın **اَلتَّارِقُ وَالتَّارِقَةُ فَاقْتَعُوا اِيْدِيْهَا** ya'nî ²² bu āyet-i kerīmenün ħükmi-y-ile iki elüm kať êtdüresin ve bunun gibi tehlikeye varmak 'ākıl işi degüldür ^{23b} 'kav-lühü ta'ālā **كَقَوْلِهِمْ تَعَالٰى وَلَا تَلْقَوْا اِيْدِيْكُمْ اِلَى التَّوَكُّلِ** ya'nî kendü elinüz ile kendünüzü helāke bırakmañ ² ben sen dedüğün ef'ālī êtmezem sen beni divāne şanduñ ki bu aşl belāya kendüm uğradum ³ benüm bāğ qapusında aşla ve kať'en hiç maşlahatum yokdur bu arada şoyınmak gereksin yıllar ⁵ geldükça benüm elüme sencileyin şikār girmez ve bu aşl fırsat pes kanda olur ⁶ nece bir eglenürsin fevt êtmek olur mı ve hem el-ħareket mine'l-bereket demişler ya'nî ħareket mücib ⁷ bereketdür cānum çünki ben ħareket eyledüm bu bir bereketdür baña erişdi kâzı eydür lütf eyle gel benümle ⁸ bile gidelüm tā bu raħatları saña vēreyim gidesin ve hem baña hürmet êtmış olasın uğrı eydür ⁹ ātamdan ve ānamdan istima' kılmışam ki peygāber 'aleyhi's-şalavāt ü ve's-selām buyurmuşdur benüm dinümde ¹⁰ bid'at koyan haqk ta'ālānuñ la'neti ol kişinün üzerinedür ya hiç olur mı ki ben seni ¹¹ koyuvērem fırsatı elümden kaçuram şoñra ħayuf lanup dögünem ve atalar kelāmında meşhürdür ¹² ki bir kişi ħāzır fırsatı elinden kaçırsa bir zamān ola ki vaqt-ı sayf kâti' olduqda ruzgār ¹² ol kişinün

gerdâınadur êlinden fırsatı fevt êtmîş ola ben bu ma'nîde kendime zûlm ¹³ êtmezem ulular sözün dutaram hîç âdem hoşlığı nâ-hoşlığa deñişür mi kâzı ¹⁴ eyitdi ând u yemîn vèrem ki benümle sarây kapusına gel saña hîç elem ve zaħmet êrişdürmeye herîf ¹⁵ eyitdi gel pes olmayıcak sözi söyleme hîç kişi olur olmaz söze uyar mı ve hâzır ¹⁶ fırsatı êlden qor mı ben senünle sarây kapusına varam elüne dîvîf alıp kalem ile yazasın ¹⁷ ve hâs u hizmetkârlara bildüresin gelüp beni dutalar daħı cezâmı ne ise bildüreler ve hem sen ¹⁸ yemîninde kâzib olmayasın kâzılar çok bilür fesâd işleri bilürem nesne dilün ile ¹⁹ demezsin lâkin yazup hizmetkârlara bildirürsin hâlüm diger gün olur hem baña bunı okıyasın ²⁰ **تولى أمين في كل الكفارة صحيح** deyü buyurmuşdur deyü zarüret hâlinde yemîn revâ ola ²¹ ve aña kefaret vâcib degüldür ve anuñ gibi yemînden siz qorqmañ dèrler senünj cümle sözlerün ^{24a} bilâ-ħaşal ve nâ-ma'küdur ve dâire-yi 'aqlan hâricdür 'âkıl olan bunun gibi söz söyler mi ² tîz in aşğa şoyun deyicek kâzı bî-çâre nâ-çâr olup ve civândan 'âciz ve müteħayyir qalup ³ cübbeyi ve destârı ve merr-i mişriyi uğrıya vèrüp diledi kim vara uğrı eydür dur qanda gidersin ⁴ saña su'âlüm var eger müselmân iseñ toğru demek gereksin **قول عليه السلام المؤمن لا يكذب** ⁵ ya'nî müselmân olan kizb eylemez hılâf demeyüp toğrı demek gereksin kâzı eydür hoş ⁶ söyle toğrı diyem uğrı eydür bu gönlegünden ğayrı gönlegün var mı kâzı eydür niceleri ⁷ vârdur uğrı eydür revâ midur peyğamber şallallahu 'aleyh vesellem buyurmuşdur **لَا يظلمون من الأيمان** ⁸ **حاضر العقيم** ya'nî iki gönlek şâhibi olan kimesneler imân lezzetin bulmaz ⁹ bu gönlegi daħı baña vèr andan var git kâzı çıplak namâz kılmak câyiz degüldür uğrı eydür ¹⁰ hâlâş vaqtında 'üryân daħı qalsañ dürüstdür kâzı bî-çâre gönlegi daħı uğrıya vèrdi ¹¹ ey kâzı kanğı mezhebdensin kâzı eyitdi şâf'î rahmetullah 'aleyh mezhebindenüm uğrı eyitdi ¹² revâ degüldür ki sen müselmânların kâzısı olasın ve hem mü'min ve müslim olasın ve hem ehl-i 'ilm olasın ¹³ daħı yalan söyleyesin kâzı eydür ben ne yalan söyledim uğrı eyitdi hem eydersin ¹⁴ şâf'î mezhebindenüm hem altun yüzük sağ parmağına taqmak revâ degüldür baña vèr saña daşımak ¹⁵ ħaťâdur şâf'î mezhebinde altun yüzük daşımak câyiz degüldür kâzı nâ-çâr olup yüzügün ¹⁶ parmağından indirüp uğrıya vèrdi eyitdi hem müneccim hem mu'allim hem mütekellim hem müferssir hem muħaddis ¹⁷ hem karî-yi qurân-ı 'azîmsin hem güzel yigitsin ħudâ ta'âlâ 'ömrünje zevâl êrgürsün ve saña bereket ¹⁸ vèrmesün 'an-qarîb 'ömrünje yok eylesün uğrı eydür senünj daħı ħâcetünj kabûl olmasın ¹⁹ deyüp kâzınunj esbâbların bir bir ğeyüp ve katıra süvâr olur yahû efendi seni allah senden ^{24b} râzi olsun beni ğanı eyledünj deyüp kâzı daħı elemden hîç bir kelâm ² demeyüp piyâde 'üryân ve cigeri büryân ve dîdeleri giryân dönüp evine geldi hîç kimseneye ³ söz söylemedin ğeçüp oturdu çünkü şabâħ oldı kâzınunj dostları ve muşâhibleri ⁴ seħer qahvesine geldiler gördiler kim kâzı hışmnâk kasâvete batup oturur eyitdiler ey efendimiz ⁵ ħayr ola 'acebdür bu gün her gün gibi degülsünüz ayîne-yi ruhsârınuzı reng-i kudüret başmışdur ⁶ dediler kâzı söze gelüp gece herîf ile êtdüğü mu'â-

meleyi ve mükâlemeyi bir bir hikâyet eyledi henüz ⁷ kışsa-yı pür-ğuşsa tamâm olmadın bir âdem geldi eyitdi efendi sultânım kapuya bir âdem geldi sizün ⁸ esterünüze sūvâr ve hem destârunuz ve gëysünüz gëyüp içerü girmek diler kâzı eyitdi ⁹ bre merd kapuyu berk idün içerüye girmesin mübādâ ki kazâyı elümden ala bu sözde ¹⁰ iken nâgâh uğrı içerü girdi hiç selâm dahı vermeyüp geçüp oturdu ¹¹ kâzı eyitdi niçün selâm vermeyüp geçüp üzerime oturduñ hayr ola meger gece ¹² da'vâdan nesne bâkî kalmamış olsa harâmî eydür selâm ol kişeye véreyim ki senden ¹³ korkusu ola veyâhüd senün katında bir murâdı ola benüm ise senden hiç bir hâcetüm ¹⁴ ve bir korkum yokdur likin gece eve vardum bu kitâba nazar etdüm gördüm ki benüm kulum oğlın ¹⁵ kâzı eyitdi ne delîl ile harâmî eyitdi uşta hemân kitâbuñ yañından çıkaru açdı ¹⁶ kâzı eyitdi nideyim biraz fikr eyledi bunuñ hod gece kitâbı yoğıdı bu denli iş ¹⁷ işledi şimdi hod kitâbla allâh bilür ne işler işleyecekdür hemân ağzını ¹⁸ dutmak gerek ve bunu kendü hâline komağ gerekdür yoħsa beni kendüye kul çıkadur bunu görmek ¹⁹ gerek dëyüp fikr eyledi ve eyitdi ya şeyh murâduñ nedür kâdir isek vérelüm uğrı eyitdi ²⁰ bu gün bir ev aldum on biñ aqçaya bir altunuñ aldum ve şâhibine vérdüm qalanı bâkîde ^{25a} ¹ şâhib-hâne her gün gelür aqçasın taleb éder geldüm ki meblağ-ı mezbûrı senden alup şâhib- ² hâneye vérem borcdan kırtulam kâzı eyitdi semî'nâ ve eṭa'nâ yâ şeyh çıkarup on biñ aqçeyi ³ bî- kuşür ve lâ keşür uğrıya vérdi ve uğrı bir kâğıd yazdı ve hüccet étdi ki kâzı ile ⁴ âşlâ da'vâm ve nizâm yokdur dëyü kâzıya bir hüccet vérdi uğrı mâlı kabz étdi durdı ⁵ kâzı eyitdi ne yêrün âdemisin ev pederün kimdür uğrı eydür babam şeyhü'l-islâm idi ve ⁶ 'ilm ve zühd-ile mevşûf kimesne idi nâgâh vefât étdi ben dahı mâl ve rızkın bir miqdârın ⁷ hamr-nüş éderele telef étdüm ve bir miqdârın dilberler ile şefâ kıılır ki harc eyledüm el-hâşıl-ı kelâm cümle mâlını ⁸ hebâ-i menşür eyledüm müflis ve mendebür bu kez kalem ve 'ilmi birağup harâmîlik ma'rifetine sulûk ⁹ eyledüm âhir dem sencileyin eyü şikâr elüme girdi hâlce ganî oldum mümeyyizü'l-helâl 'ani'l-harâmsın ¹⁰ ammâ harâma ve rüşvete pek tama' kıılırsın anuñçün bu miqdâr mâluñ baña naşib oldı ve peygamber ¹¹ buyurmuşdur böyle olunca âhîretde dahı hâlün harâbdur hele ben ¹² faķir iken ganî oldum ve şimden gërü bu işe tevbe kııldum allâh senden râzı olsun yâhü ¹³ efendi seni dëdi ve qalkup gitdi kâzı gücle kıurtuldu ve gam ve ğuşsa ile kaldı ve hâlâş ¹⁴ olduğına çok şükr eyledi tamâm şod vesselamu 'ale'd-du'a el-kirâm ¹⁵ vesselâmu 'alâ min etibbül-hadî.

Extended Summary

People have immortalized important events, culture and values they heard and experienced. Stories fed by the life, values and beliefs of the society have become important cultural products with the transmission between generations. These cultural products, which were orally in the beginning, became written and formed literary texts. The texts that are sources for many fields such as language, history, sociology, mythology and folklore contain important clues about the society they live in.

Turkish stories, the first examples of which we come across during the Old Uighur Turkish period, constitute an important corpus. As a result of the religion change, geography and social structure, Turkish storytelling has revealed many stories on topics such as love, mysticism, religion and heroism. Stories written in Turkish in the Anatolian area have been seen since the XIIIth century. During this period, many Turkish works were written thanks to the loyalty to the lord who ruled the principalities in Anatolia, to Turkish and to the national spirit. Translation and copyright books of the Koran translations, prophet stories, saints legends, advices, medicine, bait, hunting, gems, dream interpretation in the period of Principalities; religious, epic verse and prose works, mystical and romantic masnavis, divans and so on. Many works have been created. One of them is the Epic of Kadı and Uğru, written by Yusuf u Meddah during the Old Oghuz Turkish period. The epic has many manuscripts in various libraries. The only copy known to belong to Yusuf is a verse copy of the epic. Many of the copies have been studied and continue to be done.

The copy subject to the study is a new copy of the story named the *Epic of Kadı and Ugru* which is among the Turkish manuscripts made available to digital access by Leipzig Library under catalog number B.or.069-2 with title *Hikayet-i Kadı ve Düzd*. The copy was not shown in the copies identified in previous studies. There is no explanation in the text and catalog information about the author, date and place of the work. In the study, after mentioning the content of the manuscript, information is given about its place among the other copies and language features. In the light of the information given, it is thought that it should have been written in the period of Old Oghuz Turkish, although there is no exact information about when the manuscript was written.

The copy contained in a multi-text manuscript consists of 5 leaves. The verses and hadiths are written in red and the other places are written in black in the copy, which is an example of nesih without movement. The line numbers of the pages are mixed.

The *Epic of Kadı and Ugru* is a didactic story that glorifies the superiority of science. In the story, which takes place in the form of a conversation, we see the defeat of the kadi, having a superior position, by a thief, having real knowledge. There are some features that distinguish this version of the story from other copies. Unlike the other copies, the story takes place in the city of Rey. There are differences in the way of reading the Quran. The story ends when the kadi gives everything she wants to get rid of the thief and finds comfort. This situation is seen differently from some copies.

Written texts, as important means of transmission, are sources that provide important information about the social, economic, cultural, political conditions and

language characteristics of the period in which they were written. As a literary text, stories have also become popular texts for their educational and instructive qualities. This situation brings along the use of a simpler, less ostentatious language for the stories.

Almost all of the prose copies, except for the verse copy, which is known to belong to the epic of *Yusuf u Meddah* and was written in the period of Old Oghuz Turkish, can be evaluated within the language characteristics of the Classical Ottoman Period. According to Şaban Doğan; Ankara Adnan Ötüken Provincial Public Library 06 Hk 181/2 of the prose copies can be evaluated within the period of Old Oghuz Turkish. The copy subject to our study should be evaluated within the period of Old Oghuz Turkish in terms of language features and vocabulary.

